

УДК 347.73

*В. В. Хохуляк***ПРИЗНАЧЕННЯ НАУКИ ФІНАНСОВОГО ПРАВА:
ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ І ТРАКТУВАННЯ**

Постановка проблеми. Висока динаміка економічних, соціальних, політичних процесів, яка властива сучасній державі, поглиблює у наукових колах, серед представників правотворчих і правозастосовчих органів держави, а також серед юристів-практиків усвідомлення того факту, що суттю сучасного законодавства, в тому числі — фінансового має бути сприяння юридичного забезпечення стабільного суспільного співіснування та правопорядку, а владні рішення державних органів, як і сам процес їх прийняття, обов'язково повинні ґрунтуватись на сучасній відповідній теорії та методології. В світлі цього призначення науки фінансового права вбачається у формуванні нею правових та політичних ідей, які були б необхідною базою певного фінансового нормативно-правового акта чи знаходили б своє вираження у процесі його реалізації. Тому питання призначення фінансово-правової науки, її функціональної спрямованості є наскрізним питанням для всієї системи знань про фінансове право.

Ступінь наукової розробки проблеми. Історично у фінансово-правовій думці сформувалось два основних підходи до розуміння і трактування призначення науки фінансового права як невід'ємної складової юридичної науки. Представники першого підходу, зокрема: С. І. Іловайський, В. О. Лебедев, Д. І. Львов, І. Т. Тарасов, І. І. Янжул, Ю. А. Ровінський, О. М. Горбунова, Л. К. Воронова, К. С. Бельський, О. П. Орлюк та ін., вбачають основним призначенням науки фінансового права відображення, пояснення та обґрунтування існуючих фінансово-правових процесів, аналіз дії фінансових законів та інших нормативних актів і на основі вивчення останніх — формулювання певних узагальнень та положень, які б примножили, збагатили існуючу систему знань про фінансове право. У спектрі такого підходу наука фінансового права розглядається як похідна нормотворчої політики держави у сфері фінансів.

Як вважають представники другого підходу, серед яких відзначимо М. К. Ренненкампа, І. Х. Озерова, М. В. Карасьову, Ю. О. Крохіну та ін., головним завданням науки фінансового права є не просто аналіз дії фінансово-правових норм. Призначення науки фінансового-права полягає у моделюванні впливу даних норм на фінансово-правові відносини у різних соціально-економічних та політичних умовах, в яких може знаходитись суспільство. За даним підходом, наука фінансового права та політика держави у сфері публічних фінансів розглядаються як взаємодоповнюючі один одного феномени.

У статті ставиться за мету проаналізувати існуючі підходи до розуміння призначення науки фінансового права, визначити їхні риси та особливості. Встановити суб'єктивне та об'єктивне значення науки фінансового права як фактора формування та реалізації політики держави у сфері публічних фінансів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уявлення про мету та призначення науки фінансового права як складової юриспруденції постійно еволюціонувало і трансформувалось у зв'язку з її власним, внутрішнім розвитком та внаслідок економічних, суспільно-політичних змін. В силу цього розуміння призначення науки фінансового права формувалось на основі бачення її у невід'ємному зв'язку з правовою практикою. При цьому відзначимо, що історія правової думки містить факти про неодноразові заклики не змішувати правову науку і юридичну практику. Зокрема, іще Арістотель, відокремлюючи науку (епістеміс) від уміння, практики (динамеос), вважав, що законотворчій діяльності треба вчитись не за настановами коментаторів законів, а в самих державних мужів, які дані закони приймають [1, с. 269–297]. Так само Ф. Бекон закликав не змішувати юридичну науку з юридичною практикою, а у загальноюридичній літературі розрізняв шість видів «допоміжної» літератури, в широкому сенсі даного терміна [3, с. 507–509]. Такі ж точки зору знаходимо і в подальшій історичній та сучасній правовій літературі [6, с. 51–54].

Історично превалюючим підходом у визначенні взаємозв'язку фінансово-правової науки і об'єктивної фінансово-правової практики є трактування першої як похідного, додаткового елемента останньої. Таке трактування було домінуючим в російській імперській науці фінансового права. Зокрема, характерним прикладом цьому може бути твердження С. І. Іловайського, на думку якого основним призначенням науки фінансового права є систематизація норм позитивного, діючого в певному місці і в певний час фінансового законодавства шляхом застосування всіх доступних юридичному мисленню методів, а особливо — спеціально-правового, конструктивно-догматичного і т.д. [10, с. 16–18]. Такий же підхід до розуміння фінансово-правової науки превалює і в радянський період її розвитку. Так, Ю. А. Ровінський, надаючи визначення науки фінансового права і відмежовуючи її від фінансової науки, відштовхується від концепції базису і надбудови. Наука фінансового права, — писав

він, — відмежовується від науки про фінанси тим, що вона, використовуючи дані науки про фінанси, вивчає правову форму фінансової діяльності держави і суспільних відносин, що виникають у ході цієї діяльності [28, с. 62]. Подані Ю. А. Ровінським визначення та ідентифікація науки фінансового права в подальшому лише уточнювались і доповнювались в деяких своїх аспектах [30; 31]. Так, на думку Л. К. Воронової, наука фінансового права досліджує встановлені фінансово-правовими нормами методи і способи, якими держава і органи місцевого самоврядування мобілізують грошові кошти в централізовані і децентралізовані фонди і витрачають їх для власного функціонування [5, с. 49]. Тракткування науки фінансового права як похідної фінансової діяльності держави у сфері фінансів зустрічається і в сучасній вітчизняній та іноземній фінансово-правовій літературі [2, с. 13; 21, с. 35; 35, с. 58].

Як очевидно, дані твердження побудовані на розумінні одновекторності взаємозв'язку науки фінансового права і фінансово-правової практики. У даному взаємозв'язку наука фінансового права виступає результатом аналізу, узагальнення, а нерідко — опису та коментування окремих заходів державно-вольового впливу на фінансову сферу. В контексті такого трактування основним її призначенням є вивчення фінансово-правових норм, інститутів та джерел фінансового права, а також сприяння удосконаленню законодавства «шляхом вироблення загальних віх, в напрямку яких ймовірніше всього будуть рухатись фінансово-правові відносини» [36, с. 63]. Такі позиції ми зустрічаємо і в деяких сучасних вітчизняних підручниках з фінансового права [5, с. 49; 35, с. 58].

Другий тип розуміння і трактування призначення науки фінансового права полягає у визначенні її як одного з основних чинників фінансової політики держави. Згідно з такою концепцією, наука фінансового права і фінансово-правова практика знаходяться у постійному двосторонньому взаємозв'язку: «фінансово-правова практика — наука фінансового права; наука фінансового права — фінансово-правова практика». Лейтмотивом даних ідей стала позиція професора Ерлангенського університету К. Т. ф-Ееберга, який з даного приводу зазначав: фінансова наука і практика обов'язково повинні взаємодоповнювати одна одну. Якщо між теорією і практикою не має взаємного впливу, то за панування фінансової теорії може наступити утопія, а за панування практики — емпіризм. Тільки в своєму поєднанні вони служать істинному прогресу [12, с. 12].

Слід відзначити, що така позиція у фінансово-правовій літературі далеко не поодинокі. Як стверджував Р. Ієрінг, дослідження фінансово-правових відносин не можуть зводитись лише до опису існуючих у визначений проміжок часу фінансово-правових інститутів або фінансового законодавства, що їх регламентує. У такому випадку, як він влучно підмітив, наука фінансового права нерідко обмежується тільки знанням циферблата годинника, не маючи уявлення про його механізм. Вона не відповідає на основне запитання про приховану силу, що надає рух стрілці. У цьому вона нагадує нам при такому чисто описовому напрям-

ку архів якого-небудь департаменту і зводиться до абсолютно марної констатації факту [8, с. 12]. Подібні твердження зустрічаються і в сучасній фінансово-правовій літературі. Так, на думку І. В. Рукавішнікової, матерія фінансового права являє собою живий організм, що вимагає постійної уваги як з боку практика-законодавця, так і теоретика-вченого, оскільки тільки всебічне вивчення процесів, що відбуваються у фінансово-правовій дійсності, дозволить об'єктивно оцінити стан даної галузі [11, с. 15].

Цілком погоджуючись з наведеними позиціями, підкреслимо, що дослідження фінансово-правової матерії повинно здійснюватись на основі загального методологічного принципу єдності теоретичної та предметно-практичної діяльності. Адже аналітична, пізнавальна діяльність науковця — дослідника фінансової діяльності держави завжди має своєю метою сприяння підвищенню ефективності останньої за рахунок поглиблення знань про її природу, зміст та форму, розроблення пропозицій щодо її удосконалення. В цьому ми підтримуємо думку В. Селіванова, що, відображаючи практичну діяльність, теоретичне пізнання входить в останню, впливаючи на неї, розвиваючи та змінюючи її [29, с. 41].

Водночас слід визнати, що проблема визначення науки фінансового права як фактора впливу на фінансову політику держави має в сучасних суспільно-політичних умовах не стільки загальнотеоретичне, як практичне значення. Адже потреби сучасної практики трансформації суспільних (у тому числі фінансово-правових) відносин, як правило, випереджають можливості сучасної вітчизняної фінансово-правової науки. Крім того, сучасне фінансове законодавство розробляється і затверджується головним чином на підставі політичної доцільності, часто — міжпартійного компромісу, а не на підставі науково обґрунтованих рекомендацій. Як показує аналіз практики реалізації розробок теорії фінансового права, політичні структури, які уповноважені створювати оптимальні умови для функціонування фінансової системи в конкретних економічних умовах, залишають незатребуваними створені моделі. При спробах досягнення політичного компромісу, як зауважують В. С. Яричевський та В. В. Яричевський, проводяться різноманітні експерименти, в той час як обґрунтовані та теоретично доведені конструкції залишаються архівними цінностями [36, с. 71]. За такої ситуації фінансово-правові акти не тільки не сприяють розвитку економіки, а, навпаки, набувають деструктивного характеру. Реакцією на такий стан подій стали ідеї розробки загальних, концептуальних положень фінансово-правової науки, які би служили орієнтирами у фінансовій політиці держави. Такі ідеї обґрунтовуються в спеціальних наукових публікаціях [7, с. 12; 26, с. 51–52], висловлюються на науково-практичних конференціях [13, с. 32; 16, с. 41].

Обґрунтування необхідності визначення науки фінансового права як фактора впливу на фінансову політику держави, яке сьогодні є преважливим в сучасній вітчизняній та зарубіжній фінансово-правовій літературі, водночас не надає однозначної відповіді на такі запитання: 1) яким

же ж чином наука фінансового права повинна впливати на фінансову правову практику?; 2) як співвідносяться доктринальні розробки у сфері фінансового права із фінансовим законодавством? Однак подібні питання для науки фінансового права не є новими. Як писав з цього приводу І. Х. Озеров, наука фінансового права впливає на фінансово-правову практику лише опосередковано. «Не виробляти фінансові рецепти ми покликані в храмі науки, — стверджував він, — а встановлювати закономірності явищ, підмічати їх емпіричні закони...» [19, с. 18]. Погоджуючись з таким твердженням, ми все ж хочемо відзначити, що науці фінансового права властивий і прикладний характер. Як, на нашу думку, абсолютно справедливо відзначав К. Т. ф-Еєберг, завдання науки фінансового права полягає в описі та поясненні фінансового ладу шляхом формулювання загальних принципів. Але якщо наука буде формулювати загальні положення, не звертаючи увагу на практичну сторону фінансової матерії, то є висока ймовірність заслонити теорією те, що було досягнуте практично [12, с. 12]. Ми в цілому погоджуємось із сучасним поглядом на вирішення даної проблеми, запропонованим Ю. О. Крохиною, на думку якої, доктрина фінансового права (яка визначається в двох аспектах: широкому — істинно науковому і вузькому — науково-нормативному) виконує завдання вторинного джерела галузі фінансового права. Вона компенсує лаконічність нормативних положень, забезпечуючи їхню теоретичну повноту і юридичну визначеність, розкриваючи нормативний зміст фінансово-правових категорій [16, с. 41–43]. «Досліджуючи взаємодію фінансово-правової доктрини і фінансового законодавства, — продовжує даний автор, — слід звернути увагу на універсальність наукових розробок, оскільки вони передують формуванню політичних і правових ідей, які закладаються в основу концепції певного фінансового нормативного акта» [16, с. 43]. Очевидно, не викликає заперечень, що науково-теоретичні роботи прикладного характеру допомагають вирішувати часткові питання, що виникають на практиці. Як доводив Г. С. Остроумов, самі норми права є особливою формою втілення специфічної системи правових поглядів [22, с. 138–139]. Отже, підкреслимо: наука фінансового права, вивчаючи як зміст фінансового права, так і його форму, одночасно здійснює цілеспрямований вплив на законодавчу практику держави.

Висновок. Таким чином, призначення фінансово-правової науки трактується виходячи з відображення об'єктивних закономірностей накопичення системи знань про фінансове право та дії загального методологічного принципу єдності теоретичної та практичної діяльності. Вважаємо, що при визначенні мети, завдань, призначення науки фінансового права слід враховувати суб'єктивні та об'єктивні фактори її впливу на правову та суспільну практику. В суб'єктивному аспекті політика держави та органів місцевого самоврядування у сфері публічних фінансів досліджується на науково-теоретичному рівні одночасно як для поглиблення знань про її сутність та форму, так і для розроблення конкретних

шляхів покращення її ефективності. З об'єктивної точки зору, в умовах гострої політичної боротьби в суспільстві, правові рішення, які приймаються державою у сфері публічних фінансів, повинні бути виваженими та детально і всебічно обґрунтованими на науково-теоретичному рівні. Саме загальні, концептуальні положення фінансово-правової науки є орієнтирами для держави і органів місцевого самоврядування у правотворчій і правозастосовчій діяльності.

Л і т е р а т у р а

1. Аристотель. Большая этика // Собрание сочинений : в 4 т. / *Аристотель*. — М., 1983. — Т. 4.
2. Бельский К. С. Финансовое право: наука, история, библиография / *К. С. Бельский*. — М. : Юрист, 1995.
3. Бэкон Ф. Великое восстановление наук // Сочинения : в 2 т. / *Ф. Бэкон*. — М., 1971. — Т. 1.
4. Винницкий Д. В. Российское налоговое право: Проблемы теории и практики / *Д. В. Винницкий*. — СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003.
5. Воронова Л. К. Финансовое право : учеб. пособие для студ. юрид. вузов и фак. / *Л. К. Воронова, Н. П. Кучерявенко*. — Х. : Легас, 2003.
6. Графский В. Г. Интегральная (синтезированная) юриспруденция: актуальный и все еще незавершенный проект / *В. Г. Графский* // Правоведение. — 2000. — № 2.
7. Запольский С. В. О предмете финансового права / *С. В. Запольский* // Правоведение. — 2002. — № 5.
8. Иеринг Р. Юридическая техника / *Р. Иеринг*. — СПб., 1905.
9. Иловайский С. И. Учебник финансового права / *С. И. Иловайский*. — О., 1899.
10. Иловайский С. И. Учебник финансового права / *С. И. Иловайский*. — 5-е (посмертное) изд. / под ред. Н. П. Яснопольского. — О., 1912.
11. История финансового законодательства России : учеб. пособие. — М. : ИКЦ «МарТ», 2003. — (Серия «Экономика и управление»).
12. ф-Эберг К. Т. Курс финансовой науки / *К. Т. ф-Эберг*; пер. с нем. под ред. М. А. Курчинского. — СПб., 1913.
13. Карасева М. В. Политическая обусловленность финансово-правового регулирования / *М. В. Карасева* // Финансово-правовая доктрина постсоциалистического государства. — Черновцы : Рута, 2003. — Вып. 1 : [сб. науч. докл. и сообщ. по материалам междунар. науч. конф. 22–24 сент. 2003 г.].
14. Карасева М. В. Финансовое право России в XXI веке: иные акценты / *М. В. Карасева* // Правоведение. — 2002. — № 5.
15. Карасева М. В. Финансовое право. Общая часть : учебник / *М. В. Карасева*. — М. : Юрист, 2000.
16. Крохина Ю. А. Доктрина как фактор оптимизации финансового законодательства / *Ю. А. Крохина* // Финансово-правовая доктрина постсоциалистического государства. — Черновцы : Рута, 2003. — Вып. 1 : [сб. науч. докл. и сообщ. по материалам междунар. науч. конф. 22–24 сент. 2003 г.].
17. Лебедев В. А. Финансовое право. Лекции. Т. 1 / *В. А. Лебедев*. — Изд. 2-е. — СПб. : Изд-во «Общественная польза», 1882.
18. Львов Д. Курс финансового права / *Д. Львов*. — Казань, 1887.
19. Озеров И. Х. О приемах изучения финансовой науки / *И. Х. Озеров*. — М. — 1903.
20. Озеров И. Х. Основы финансовой науки. Вып. 1. Учение об обыкновенных доходах / *И. Х. Озеров*. — Изд. 4-е. — М., 1911.
21. Орлюк О. П. Финансовое право : навч. посіб. / *О. П. Орлюк*. — К. : Юрінком Інтер, 2003.

22. Остроумов Г. С. Правовое осознание действительности / Г. С. Остроумов. — М. : Юрид. лит., 1969. — 218 с.
23. Патлаевский И. Ю. Курс финансового права / И. Ю. Патлаевский. — О., 1885.
24. Пацурківський П. С. Зв'язок юриспруденції з правовою практикою / П. С. Пацурківський // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. пр. — Чернівці, 2000. — Вип. 100 : Правознавство.
25. Пацурківський П. С. Сучасні проблеми правопізнання : навч. посіб. / П. С. Пацурківський. — Чернівці : Рута, 2001.
26. Покачалова Е. В. Доктрина финансового права и новое законодательство об институтах государственного кредита и государственного долга / Е. В. Покачалова // Правоведение. — 2002. — № 5.
27. Ренненкамф Н. К. Юридическая энциклопедия / Н. К. Ренненкамф. — Изд. 2-е, испр. и доп. — СПб., 1898.
28. Ровинский Е. А. Основные вопросы теории советского финансового права / Е. А. Ровинский. — М. : Госюриздат, 1960.
29. Селиванов В. Проблема методологічної обґрунтованості вітчизняного правознавства / В. Селиванов // Право України. — 1998. — № 12.
30. Советское финансовое право : учебник. — М. : Юрид. лит., 1985.
31. Советское финансовое право : учебник. — М. : Юрид. лит., 1987.
32. Тарасов И. Очерк науки финансового права / И. Тарасов. — Ярославль, 1883.
33. Финансовое право : учеб. для вузов / Н. М. Артемов, О. Н. Горбунова, И. Г. Денисова [и др.] ; отв. ред. О. Н. Горбунова. — М. : Юристъ, 1996.
34. Фінансове право : навч. посіб. для студ. юрид. вузів та ф-тів / за ред. д.ю.н., проф. Л. К. Воронової. — К. : Вентурі, 1998.
35. Фінансове право : підручник / [Є. О. Алісов, Л. К. Воронова, С. Т. Кадькаленко та ін.] ; кер. авт. кол. і відп. ред. Л. К. Воронова. — Х. : Консум, 1998.
36. Яричевский В. С. Проблемы соотношения и взаимосвязи науки финансового права и финансовой науки в процессе становления национальной финансовой системы / В. С. Яричевский, В. В. Яричевский // Государство и право. — 2002. — № 4.

А н о т а ц і я

Хохуляк В. В. Призначення науки фінансового права: підходи до розуміння і трактування. — Стаття.

У статті досліджуються проблеми визначення мети і призначення науки фінансового права. Розкривається зміст існуючих підходів до розуміння призначення науки фінансового права. Характеризуються суб'єктивні та об'єктивні фактори впливу науки фінансового права на правову та суспільну практику.

Ключові слова: призначення науки фінансового права, наука фінансового права, фінансове право.

А н н о т а ц и я

Хохуляк В. В. Предназначение науки финансового права: подходы к пониманию и трактовке. — Статья.

В статье исследуются проблемы определения цели и предназначения науки финансового права. Раскрывается смысл существующих подходов к пониманию предназначения науки финансового права. Характеризируются субъективные и объективные факторы влияния науки финансового права на правовую и общественную практику.

Ключевые слова: предназначение науки финансового права, наука финансового права, финансовое право.

S u m m a r y

Khokhuliak V. V. Setting of science of financial law: going is near understanding and interpretation. — Article.

In the article the problems of determination of purpose are probed setting of science of financial law. Maintenance of the existent going opens up near understanding of setting of science of financial law. The human and objective factors of influence of science of financial law are characterized on legal and public practice.

Keywords: setting of science of financial law, science of financial law, financial law.